

מחלות בעלי-חיים והדברתן (דבר-הבקר)

(המשך¹)

תולדותיה:

כנראה ידוע היה דבר-הבקר בתקופות קדומות לא רק באסיה מולדתו אלא גם באירופה. סופרים קדומים מרמזים שעם התקדמות המוני גולים מערבה, במאה הראשונה לסה"נ, התפשט דבר-הבקר ממזרח אסיה למערבה, לסביבות הים הכספי והים השחור, ונשאר באיזור זה. נדידת עמים מצד אחד ומלחמות-מצד שני העבירו את דבר-הבקר לאירופה. בתחילת המאה השמונה עשרה התפשטה המחלה על פני כל אירופה ובכל חריפותה, ובין השנים 1711–1714 הפילה, לפי הערכה זהירה, כמיליון וחצי ראשי בקר. הולנד, איבדה אותה עת את רובו של עדר הבקר שלה.

דבר-הבקר, הוא שאילץ ארצות שונות להקים מוסדות מחקר ובתי-ספר ווטרינאריים.

על חשיבותו של דבר הבקר במחצית המאה ה-19 תעיד העובדה שבשני הקונגרסים הוטרינאריים הבין-לאומיים הראשונים (1863 ו-1865) דנו בעיקר בשיטות הלחימה נגד דבר-הבקר.

כיום, מחלה זו הנה אנויאוטית² בכמה איזורים נרחבים באפריקה ובאסיה. אירופה נקייה מדבר-הבקר מאז סוף מלחמת העולם הראשונה (פרט לשתיים-שלוש התפרצויות בנמלי ייבוא או בגני-חיות) בעשרים השנים האחרונות.

עד לפני כמה עשרות שנים, מחלה זו היתה מופיעה בחלקי אסיה שעל שפת הים התיכון: תורכיה, סוריה, לבנון וארץ-ישראל; עבר הירדן וכן בשכנותיהן: עירק ופרס.

דבר הבקר בארץ ישראל

בתחילת המאה שרר דבר-הבקר בארץ. רופאים ווטרינאריים שבשלטון התורכי ניסו להילחם בו. דר' יוסף שם-טוב היה אחד מהם והוא נלחם בדבר במשך שנים.

בארבעת הכרכים של „המשק החקלאי“ בע-

² מחלה פוגעת בבעלי-חיים באיזורים מסוימים.

נעבור לדון ולתאר כמה מהמחלות האפיוור אוטיות או המגיפות הקטלות ומשמידות ונתחיל בקלאסית שביניהן:

דבר הבקר

לזכרו של דר' יוסף שם-טוב²

בחדדים מהבוקרים הוותיקים בארץ (וגם מבין הרופאים הווטרינאריים) זוכרים מחלה זו, שהרפיעה בפעם האחרונה בארץ בשנת 1927 ומאז נעלמה מאיזורינו.

שמותיה:

לטינית: — Pestis Bovina

אנגלית: — Cattle plague

צרפתית: — Peste bovine

גרמנית: — Rinderpest

ערבית: — אלטעון אלבכרי

הגדרתה:

מחלת בקר (וג'מוסים) חריפה, מלווה בחום, מנגעת מאוד ולרוב נגמרת במות; מאופיינת ע"י דלקת, דימום, גלע (אירווייה) ומקקת (נקרוזה) של חרקמות הריריות בצינור העיכול ומלווה שילשול שופע. פוגעת בעיקר בבקר, אם כי עלולה להתגלות במעלי גירה אחרים ובחזיריים.

¹ עיין חוב' מס' 94 (פברואר 1968).

² דר' שם-טוב יוסף (שמו המקורי היה יוסף-טוב יוסף) נולד בעיר סרס, ע"י סלוניקי, שביוון בשנת 1879. בשנת 1900 גמר את הלימודים בבית-הספר הווטרינרי באיסטנבול, תורכיה. עד 1904 עבד בשירות הווטרינארי בתורכיה ואותה שנה נשלח ארצה על מנת להילחם בדבר הבקר ששרר באיזור.

דר' שם-טוב עבד כרופא ווטרינארי בארץ, באיזור ירושלים, עד צאתו לגימלאות מהשירות הווטרינארי המנדטורי בשנת 1935. נפטר בגבעת אֶוֶייה, ע"י יהוד ב'1.8.67.

ד"ר יוסף שם־טוב מזריק נסיוב נגד דבר־הבקר בכפר השילוח (ירושלים) בשנת 1904

ראש־פינה וסביבותיה, זרקו (חזריקו) בנסיוב שקיבלו מקושטא בחינם והצילו כשבע מאות גולגלות. בשנת 1910 בספטמבר, פרצה מגפת הבקר בפתח־תקה; מתו כמאתיים גולגלות, שמחירן היה לערך 15,000 פרנקים. המגפה פרצה ביפו ובסביבותיה ע"י הבאת בקר לשחיטה מסביבת אלכסנדריה ומאֶרְסִינָה. בקושי גדול הישיג אז הרופא מאתיים מנות של נסיוב וחזריק בבקר ברפתות היותר מסוכנות וגם הכין הרופא בעצמו נסיוב בשביל יתר הבקר שבעדר. הנסיוב הזה עלה לערך 1.25 פ"ר המנה של 60 מ"מ מעוקבים. ע"י הזריקות וע"י השמירה הסאניטרית חדלה המגפה.

באותו זמן פרצה המגפה בראשון־לציון. חלו 10 פרות ומהן מתו 4, ושש ניצלו ע"י זריקות בכמויות גדולות (200 סמ"מ) של נסיוב אל הווריד. גם ליתר העדר עשו זריקות (אותו הרופא באותו הנסיוב שהכין בפ"ת) והמגפה חדלה.

בשנת 1911, בינואר, הסביבה של שכם וטול־כרם היא קן המגפה לבקר וכמות המתים היא למאות ואין שם לב לזה, כי אין נסיוב שם. המושבות הקרובות עושות להן הסגר; המחלה

ריכת דר' מ' זגורודסקי, שהופיעו בין השנים 1912/13 — 1915/16 מופיעות הודעות שונות על התפרצויות דבר־הבקר בארץ עם כמה פרטים הנוגעים לעדרים של ההתיישבות היהודית שהיתה קיימת אותה תקופה. בכרך ד', חוברת ב'ג' (אייר־סיון התרע"ה, של "המשק החקלאי" בעמוד 77) נמצא התיאור הבא:

"במשך שש השנים האחרונות היו מקרי דבר רבים מאוד במושבות היהודים ובארץ בכלל.

על מקרים אחדים מספר רופא בהמות אחד ואת תמצית דבריו אנו מביאים פה⁴).

בשנת 1910, ביוני פרצה מגפה במחוז צפת בכפר פרה (?) ובכפרי הצרסקים: חלו כמאתיים בהמות וכולן מתו; הנזק היה לערך 20,000 פרנקים. סיבת המחלה היתה — הבאת שוורים מחוץ. כדי לעשות תרכבת נסיוב לבהמות הערב בים נחץ היה שהמזוינים מהבולשת יכריחו את הערבים להתרצות לזה. בזריקות התעסקו שני רופאים (אחד מחיפה ואחד מבירות). במושבה

⁴ אני משער שרופא זה הוא דר' יוסף שם־טוב (ס—א).

שנה פרצה שוב המחלה במקומות שונים בארץ ואת מקורה ייחסו לסביבות דמשק. מגפה זו דוכאה במחצית ספטמבר, לאחר שנקטו אמצעי מלחמה יותר מתקדמים: הפסקת תנועת בקר, קבורת פגרים, השמדת הבקר החולה, חיסון הברקר הבריאי, הסגרים וכו'. בדצמבר 1926 שוב פרצה המחלה ושוב כתוצאה של הברחת בקר מסוריה. ב־16 למרץ 1927 הוכרו שטחה של ארץ־ישראל כנקי מדבר־הבקר.

תחנת הסגר בחיפה

בארצות השכנות המשיך דבר־הבקר לשרור במשך תקופת־מה והיה אסור לייבא משם (פרט לקלוט־פרסה) כל בהמה או זבל, חומרי ריפוד ומזון לב־ח.

כדי לספק את הדרישה לבשר הורשו סוחרים בהמות לייבא בקר וצאן מארצות שמעבר לים: רומניה, בולגריה, קפריסין ויוגוסלביה. לשם כך הוקמה בשנת 1927 תחנת הסגר לבהמות בחיפה, אליה הוכנסו כל בעלי־החיים המיובאים.

דבר־הבקר הופיע לאחרונה בארץ בשנת 1926 ונמשך עד להתחלת 1927. מאותה שנה נשארה הארץ נקיה ממנו, וכן היה המצב בארצות השכנות. על זאת אפשר להיווכח מהעובדה שבמשך שנים, לאחר 1927, הוכנסו ארצה עשרות אלפי ראשי בקר, מכל הארצות הנ"ל ולא נקבעה המחלה לא בהם ולא בבקר־הארץ.

עוד כיום מתים מדבר הבקר, בעולם, כשני מיליון ראשי בקר ובעקבות זאת נפגעים אותם

שם פחות מסוכנת בחורף מאשר בקיץ.⁵ 1911, ספטמבר. פרצה המחלה במידה חזקה ובמהירות בסביבות חדרה; מתו מהעדרים 70-90 אחוזים. הפגרים לעשרות מלאו את צידי הדרכים של הכפרים.

הכפרים הערביים לא עשו כלום נגד המגפה. השיגו נסיון ועשו זריקות בחדרה, זכרון ובנר תיה. הרופא היה מוכרח להכין בעצמו את הנסיון הנחוץ כדי להזריק ל־2000 גולגלות. אלו שהזריקו, נשארו בחיים, ובסביבה — המגפה הוסיפה להשחית; בידואים אחדים פנו אל הרופא וביקשו את עזרתו והוא עשה גם לבקרים זריקות ומכיון שלא עשו כלום נגד התפשטות המגפה, הפילה חללים גם בדצמבר וגם עד פברואר 1912 וע"י כך פרצה הפעם המגפה גם בחדרה.⁶ השיגו בקושי מעט נסיון; חלק מהאכרים עשו זריקות וחלק לא עשה. התוצאות היו: 100 חולות, 60 מתות. בזכרון ובסביבה פנו כולם לעזרת הזריקות והצילו את בקרם.

ב־1913, ספטמבר, פרצה המגפה ביפו וב־סביבה ע"י זה שהכניסו בקר חולה לשחיטה; הפילה חללים בלוד, בפתח־תקוה ובראשון, והתרפשטה גם בעדרים שבסביבה. עד שהשיגו את הסארום מתו — 3 בפ"ת, 2 בר"ל, ביתר המקור מות היה ההיזק גדול מאד.

על המגפות בבן־שמן, בעקרון וביתר המקור מות הודענו בזמנו ב"החקלאי". עד כאן מתוך "המשק החקלאי".

יש לשער שתמונה דומה שררה בכל ארצות האיזור אותה תקופה, הוזה אומר: מתחילת המאה ועד לסוף מלחמת העולם הראשונה. זמן קצר לאחר כיבוש הארץ, היה על ההנהלה הצבאית לטפל בדבר־הבקר שפרץ בשטח הנכבש (מאי 1918). מגפה זו נמשכה בהפסקות קצרות עד לשנת 1920. מאז נשארה הארץ נקיה מדבר הבקר עד לשנת 1926. ביולי של אותה

* מאחר שדבר הבקר מתפשט ע"י מגע בין בקר חולה ובריאי, מתקבל על הדעת שבחורף, עת הבקר אינו יוצא כמעט למרעה אפשרות ההידבקות קטנה יותר.

* מאחר שבאותה תקופה השתמשו בנסיון, המקנה לרוב חיסון לתקופה קצרה, נפגע עדר חדרה שוב.

תמורות בענף הבקר בעשור האחרון בעמק-הירדן

מוקדש לאסתר מכנת ז"ל,
אחת ממניחי יסודות הענף במשק.

הזנה

אחוז המזון המרוכז מכלל המזון המוגש, עלה בשנים האחרונות במידה ניכרת; המזון המרוכז מהווה כיום כ-40%—50% מתפריט העגלות, כ-70%—80% מתפריט הפרות וכ-80%—90% מתפריט העגלים שבמפסמה. כדי לספק את הכמות הגדולה הזו של מ"מ בצורה היעילה והטובה ביותר — הוקם מכון תערובות איזורי, שבקרוב יחל לפעול.

המזון המשקי (הגס) עבר ועדיין עובר תהליך של צימצום סוגים ומינים, כדי להגיע לרציפות ואחידות מירביות בהזנה. ההזנה הקיימת מבוססת על ירק עשב-הירדן, המצוי כיום במרבית המשקים וכן על שחת, וההזנה החורפית — אספסת, תחמיצי תירס, שעורה או ש"ש, ושחת. התלתן, הסלק, התירס הירוק והפנסילריה ודומיהם — ירדו מגדולתם, ורק פה ושם עוד תיתקל בהם באיבוס הבקר. בשנים האחרונות החלו להשתמש במוצרי-לואי שונים: סחיט סלק סוכר ומולאסה, קליפות הדורים ובעיקר גרעיני כותנה, שמהווים כעין השלמה למנת המזון המרוכז.

מבנים

רפתות הקשירה, בהן לכל פרה היה מקום קבוע שאליו קשרו אותה שלוש פעמים ביום — פינתה מקומה לסככות גדולות ומרווחות. כמו כן שונתה ההזנה האינדיבידואלית להזנה קבוצתית. סככות הרפד העמוק, הן השיכון האיריאל לפרה, אולם התרחבות העדרים, שלא נתלוותה בהתרחבות השטחים, והגידולים הזקוקים לזיבול אורגאני מחד, וצימצום כמויות הקש לריפוד מאידך, גורמים לכך שגם בעמק הירדן הופכים את סככות הרפד העמוק לסככות עם מפצמות, ואף בונים סככות חדשות עם מפצמות. שיטה זו מתאימה בראש וראשונה למפסמה, אולם היא טובה גם לעגלות ולפרות.

התפתחות העדר

פרטים	תשי"ז	תשכ"ז
מספר הפרות	1100	2700
התנובה לפרה, ק"ג	4600	5600
ייצור החלב, במיליוני ליטר	5	15
מספר העגלים במפסמה	200	1000

למשק החלב בארץ בכלל ובעמק-הירדן בפרט היו השנים האחרונות שנות התפתחות מהירה, רבת-תנופה והישגים. במשקי עמק-הירדן גדל מספר הפרות פי שניים וחצי; התנור בה לכל פרה עלתה ב-1000 ק"ג, והייצור הכולל הושלש ומגיע ל-15 מיליון ליטרים חלב. גידול כמותי זה הביא איתו גם שינויים מהותיים בניהול ובמימשק של העדרים. על השינויים העיקריים שחלו אנסה לספר ברשימה זו, המוקדשת לאחת ממניחות היסוד לענף בעמק הירדן.

אנסה להתעכב על הסעיפים דלהלן:

1. הזנה
2. מבנים
3. מיכון
4. עונתיות ובריאות
5. מפסמה
6. טיפוח.

האיזורים ברעב, הן מחוסר מזון חלבוני מהחי וכן מחוסר בבהמות עבודה לחריש.

(המשך יבוא)

סביאמיר

רופא וטרינארי

הערך

פרטים נוספים על "דבר-הבקר" בארץ יש למצוא: (1) ב"השדה" כרך 1 (1926) ע' 541; "דבר הבקר בארץ" — דר' י. נריה. (2) "דבר הבקר במזרח התיכון" — שי גור, (1948) "רפואה וטרינרית", כרך ה' חוב. ב' ע. 43—49.